

idrak

Dini Arařtırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies
Cilt / Volume-2 • Sayı / Issue-2 • Aralık 2022

Cilt | Volume: 2 • Sayı | Issue: 2
15 Aralık | December 15, 2022

Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumu (27-28 Ekim 2022, Giresun)

International Symposium On Human, Religion And Virtuousness

Elif Fırat

Yüksek Lisans Öğrencisi, Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Giresun/Türkiye.
*Graduate Student, Giresun University, Institute of Social Sciences,
Department Philosophy And Religious Studies, Giresun/Türkiye.*
firat.elif98@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0634-3421

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Sempozyum Değerlendirmesi | Symposium Review
Geliş Tarihi | Date Received: 25 Kasım | November 2022
Kabul Tarihi | Date Accepted: 6 Aralık | December 2022
Yayın Tarihi | Date Published: 15 Aralık | December 2022

Atıf | Cite as

Fırat, Elif. "Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumu". *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi* 2/2 (Aralık 2022), 426-437.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

Telif | Copyright ©

*idrak'te yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarına aittir.
The copyrights of articles published in idrak belong to their authors.*

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Giresun University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Türkiye.

Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumu (27-28 Ekim 2022, Giresun)

Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nin ev sahipliğini yaptığı *Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumu* 27-28 Ekim 2022 tarihlerinde Giresun'da gerçekleştirildi. Temel değerlerin inşasında dahi büyük sıkıntıların yaşandığı çağımızda, erdemlilik meselesi üzerinde tartışılmayı her zamankinden daha çok hak etmektedir. Bu sempozyumun böylesi bir amaca hizmet etmekle önemli bir misyon yüklendiği söylenebilir. Nitekim Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı Doç. Dr. Mustafa Çakmak açılış konuşmasında sempozyumun iyi ve erdemli insanların sayısının artmasına bir nebze olsun katkı sunması ve müzakere edilecek meselelerin teorik tartışmaların ötesine geçerek erdemliliği gerçek anlamda içselleştirmiş insanların sayısının artmasına vesile olması amacını taşıdığını dile getirdi.

Sempozyum, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi öğretim üyelerinden Doç. Dr. Hayrettin Öztürk'ün Kur'an tilaveti ile başladı. Ardından sempozyum Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı Doç. Dr. Mustafa Çakmak açılış konuşmasında sempozyum fikrinin doğduğu ilk zamandan sempozyum gününe kadar geçen sürede neler yaşandığına dair bilgiler verdi. Ev sahibi İslami İlimler Fakültesi Dekan Yardımcısı Doç. Dr. Ali Yılmaz fakülte olarak böyle bir sempozyuma ev sahipliği yapmaktan mutlu olduklarını dile getirdi. Giresun Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Yılmaz Can ise konuşmalarında bu sempozyum vesilesiyle farklı şehirlerden gelen katılımcılara teşekkür etti. Sempozyum iki gün boyunca başta felsefe, eğitim, ilahiyat, İslam düşünce gelenekleri, sosyoloji ve psikoloji gibi farklı alanların perspektifinden 81 akademisyenin katılımıyla dört farklı salonda eş zamanlı yedi oturum şeklinde gerçekleşti.

Oturum başkanlığını Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir'in yaptığı açılış oturumunda ilk konuşmacı Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran'dı. "Ahlâk-ı Âlâ: Ahlâklılığın Düzeyleri ve Yüksek Standartlı Ahlâkın Özellikleri" adlı sunumunda Yaran, bilim ve teknik alanındaki gelişmelere paralel olarak ahlâkî alanda da gelişimin istenen ve aynı zamanda gerçekleştirilebilir bir durum olduğunu belirtti. Ahlâklılığın çeşitli düzeyleri olduğunu dile getiren Yaran, Fâtır Sûresi 32. ayetten

hareketle orijinal bir tasnifte bulundu. Buna göre *zalimler*, *müktesitler*, *sâbıklar* olarak üç grubun bulunduğunu ve bunların çeşitli özellikleri haiz olduğunu belirtti. Yaran'a göre hedeflenmesi gereken seviye sâbıklar mertebesidir. Müslümana düşen görev önce a) aslı kaynaklara müracaat ederek (ki burada yalnızca kendi kaynaklarıyla yetinmeyip öteki kaynaklara da başvurması beklenir) temel ahlâkî standartları belirlemeli, b) kendi durumunu tespit etmeli c) nihai olarak en üst seviyeyi hedef edinmelidir. Böylece ahlâk-ı âlâ seviyesine ulaşan Müslüman ileride daha yüksek mertebeleri (ahlâk-ı aliyü'l-âlâ) de hedefleyecek duruma gelecektir. Her daim en yüksek mertebeyi hedef edinmesi, Müslümana istenen gelişim ve ilerleme fırsatını sunacaktır.

Açılış oturumunda ikinci bildiri "Pragmatik Açından Erdemler" başlığıyla Prof. Dr. Celal Türer'e aitti. Türer, yaşadığımız çağda ahlâkî bir bunalım içinde bulunduğumuza dikkat çekti. Bu bunalımın hem teorik hem de pratik düzeyde yansımaları olduğunu dile getiren Türer, bir çıkış yolu olarak erdem ahlâkına dönüşün ortaya çıktığını belirtti. Ekonomi, siyaset ve özellikle eğitimde erdemlere dönüşün teknik anlamda bir muhafazakârlık yaklaşımı iken ahlâk felsefesinde erdemlere dönüşün bir sıkışmışlık halinin neticesi olduğunu iddia etti. Türer'e göre a) ahlâkın tek bir sebeple açıklanamayacak kadar karmaşık ve olumsal bir yapı arz etmesi, b) ahlâkî deneyimin basitçe bir iyi-kötü seçimi değil tam tersi iyi ile daha iyiler yahut kötü ile daha kötüler arasında yapılan bir tercih olması ve c) bu çatışma durumlarında bize ne yapmamız gerektiğini gösterecek kesin bir yol göstericiye sahip olamayışımız bizi ahlâkı yeniden düşünme yoluna itmektir. Türer, meselenin çözümünde fenomenolojik bir duyarlılığın olması gerektiğini öne sürerek bu ahlâkî duyarlılık sayesinde dağılan benliklerin toparlanacağına inandığını dile getirdi. Ayrıca çoğulcu bir dünyada farklı ahlâkî kabullerin varlığına açık olunması gerektiğini vurguladı. Ahlâkı ömür boyu süren bir hayat işçiliği şeklinde tanımlayan Türer, Müslüman bilincin ahlâkî zeminde hakikatini göstermek zorunda olduğuna dikkat çekti. Bunun ise ancak insanlar arasında bir ahlâk oluşturmak ve insanlığın vazifelerini yüklenmekle gerçekleşeceğini dile getirdi.

Açılış oturumundaki son konuşmacı Prof. Dr. Recep Kaymakcan'dı. Dünyada ve ülkemizde ahlâk meselesinin son zamanlarda farklı

boyutlarıyla yoğun bir şekilde tartışıldığını ifade eden Kaymakcan “Erdem Ahlâkı Bağlamında Öğretim Programlarındaki Kök Değerlere Bakış” adlı sunumunda meseleyi sosyolojik ve eğitim pratikleri açısından değerlendirdi. 2018’de uygulanmaya başlanan Milli Eğitim ilk ve orta öğretim programlarında öğretimi hedeflenen 10 kök değer, sosyal psikolog Schwartz’ın değer ölçeğinden yararlanılarak hazırlandığını belirtti. Bunların altı tanesinin ferdiyetçi bir erdem olan iyilikseverlik içine hapsoldüğüne dikkat çeken Kaymakcan, kişisel değerlere odaklanmanın ikilemci bir ahlâk anlayışını beraberinde getireceğini dile getirdi. Ayrıca ona göre ahlâka dair teorik bilgi aktarımının yeterli değildir. Ahlâklılığın nasıl yerleşik hale geleceğinin zemini ve imkânı üzerinde durulması gerekir.

Birinci oturumunda, Pof. Dr. Mehmet Kasım Özgen “Erdem Ahlâkının Eksikliği ve Hikmet Ahlâkının Yetkinliği” adlı sunumunda yaşanan ahlâkî krizlerin kökeninde bizzat erdem ahlâkının kendisinin var olduğu iddiasında bulundu. Hikmet kavramının etimolojik tahliline değinen Özgen; Arapça, İbranice, Süryanice, Aramice ve Latince gibi dillerde hikmet kavramının çoğunlukla “bilgi, bilgelik” anlamlarında kullanıldığını belirtti. Din anlayışında daha çok fıkıhın hâkim olması sebebiyle hikmet ile çok ilişki kurulamadığını ancak ahlâk ile din arasında her daim sıkı bir ilişkinin var olduğunu dile getirdi. Hikmetin erdem ahlâkında anlaşıldığı üzere erdemlerden bir erdem olarak değil erdemi de kapsayacak şekilde en genel kavram olarak kabul edilmesi gerektiğini savundu. Erdem ahlâkının en problemlisi olarak ölçülü olmayı kendisine şiar edinmesini gösterdi. Ölçülü olan başka bir deyişle ifrat ve tefritin ortası kabul edilen erdem, aslında her iki erdemsizlikten de etkilenmektedir. Dolayısıyla Özgen’e göre erdem teorisi teorik anlamda erdemsizliklere de kapı aralayan bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle içinde bulunduğumuz ahlâkî krizden çıkış yolu hikmet ahlâkıdır. Hikmet ahlâkının tezahürlerini en iyi yansıtan gelenek ise tasavvuf geleneğidir.

“Mevlânâ’nın Kavram Zenginliği Üzerinden Erdem Çözümlemesi” başlıklı sunumunda erdemlerin güven altına alınmasının önemine odaklanan Prof. Dr. Metin Yasa; bunun erdemleri tanıma, anlama ve yaşama ile mümkün olacağını belirtti. Erdemleri tanıma, anlama

ve yaşama faaliyetlerini ise Mevlânâ'daki kavram zenginliği üzerinden açıkladı. Erdemleri tanımada “açıklayıcı metodik farkındalık boyutu”na değinen Yasa, erdemleri anlamaya çalışmada üç temel kavramın ön plana çıktığını dile getirdi. Bunlar; bilgili, değerli, üstün anlamlarına gelen por-maye, kusur ve eksikliği ifade eden ayb ve erdemli kişi ile had bilmez kişi şeklinde tanımlanabilecek fazıl ve fuzûl kavramlarıdır. Erdemleri yaşama faaliyetinde de üç kavrama dikkat çekti. Bunlar; ışık ya da aşk, iyi huy ve artan derece kavramlarıdır. Bir kavramı, kavram zenginliği açısından tanımlamaya, anlamaya ve yaşamaya çalışmanın kavramın özüne inmeyi kolaylaştırma ve kavramın işlevini daha net bir şekilde ortaya koyma gibi iki temel getirisi olduğunu ifade etti. Sonuç olarak; ahlâk alanında kesinlikle normalleşmeye gidilmesi, ahlâkta tutarlı oluşun öncelenmesi ve ahlâkın, ahlâka karşı kullanımının önüne geçilmesi gerektiğini vurguladı.

Mevlânâ'da erdemler meselesini ele alan bir diğer sunum olan “Mevlânâ C. Rumi'de Ahlâkî Erdemler” başlıklı metninde Prof. Dr. Naim Şahin, Mevlânâ'nın büyük bir mutasavvıf ve şair olmasının yanında önemli bir ahlâkçı ve felsefeci oluşuna dikkat çekti. Şahin'e göre Mevlânâ'nın erdem ahlâkında amaç edinilen iyi, doğrudan doğruya Cenab-ı Hak'tır. Mevlânâ'da öne çıkan adalet, cömertlik, itiyat, alçakgönüllülük şeklindeki erdemlerin edep üzerine inşa edildiğini ifade etti. Mevlânâ'nın erdemlerle ilgili düşüncelerinin dinamik bir yapıda olmasından dolayı günümüz açısından meydana gelen ahlâkla ilgili problemlerin çözümünde direk katkılar sağlayabileceğini savundu.

Erdemin yalnızca ahlâkî alanda değil, bilgi alanında da gündeme gelmesi gerektiğine dikkat çekilen ikinci oturumda erdem epistemolojisi konulu tebliğler sunuldu. Oturumun ilk konuşmacısı Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir “Epistemik Erdemler” başlıklı sunumunda, bilginin ahlâkta her daim bir unsur olarak var olmakla birlikte bunun epistemik zeminde anlaşılmasının son yirmi yılda gerçekleştiğini ifade etti. Erdem epistemolojisinde entelektüel, epistemik ve kognitif kavramlarının birbiri yerine kullanımının hatalı bir yaklaşım olduğunu belirtti. Zira Yücel'e göre (a) akli güzel kullanma, (b) sezgi kabiliyeti, (c) çıkarımın sağlamlığı gibi bilgi edinme için zorunlu olan entelektüel erdemler ile bilgi edinme sürecindeki failin nitelikleri olarak karşımıza çıkan (a) açık görüşlülük ve (b) vicdan şeklindeki

epistemik erdemler birbirinden farklı şeylerdir. Bilgiyi, bilişsel erdemler ve epistemik erdemlerle desteklenmiş doğru inanç şeklinde tanımlayan Yücel; epistemik erdemlerin bilgi için zorunlu olmakla birlikte yeterli olmadığını, geleneksel epistemolojinin kanıtlanma süreçleri (tanıklık bilgisi, duyu organları) ile entelektüel erdemlerle tamamlandığını belirtti.

Fârâbî'nin bilginin tanımlanması, kaynakları, güvenilirliği, geçerliliği, değeri, yapısı gibi temel meseleleri büyük bir ciddiyetle tartıştığını belirten Arş. Gör. Hacer Ergin Özkan "Erdem Epistemolojisi Bağlamında Bir Fârâbî Okuması" adlı tebliğinde etiğin epistemolojiye dâhil oluşunu Fârâbî özelinde ele aldı. Bilişsel yetilerin özelliklerini sıralayan Özkan, onların temelde bilme sürecinde failin aktif olmayışı ile entelektüel erdemlerden ayrıldığını belirtti. İnsanın sürece aktif katılımını barındıran (a) ameli akıl, (b) ameli hikmet, (c) zihin, (d) fikir mükemmelliği, (e) görüş doğruluğu şeklindeki beş fikir erdeminin Fârâbî düşüncesinde entelektüel erdemlere denk düştüğünü ifade etti. Fârâbî'nin belirlemiş olduğu beş entelektüel erdemin birer karakter özelliği olarak inşa edildiğini ve bunlar vasıtasıyla epistemik failin rasyonel bir tutum içinde olmasını ve bilme sürecini daha güvenilir hale getirmeyi hedeflediğini söyledi.

Oturumun son konuşmacısı olan Musa Yanık "İslam İnançını Erdem Epistemolojisi Üzerinden Anlamak" adlı bildirisinde bilme sürecindeki bilişsel failerin durumlarına Kur'ân merkezli bir bakışta bulundu. Zümer Sûresi 9. Ayetteki "bilenler ve bilmeyenler" ile Rahmân Sûresi 4. ayetteki "anlama ve anlatma" kavramlarının epistemik kavramlar olarak alınabileceğini belirterek erdem epistemolojisinde doğru bilgiye giden süreçte yüksek olasılıkla doğruyu hedefleme düşüncesinin varlığına değindi. Metot olarak Nahl Sûresi 125. ayetten hareketle güzel öğüt ve hikmet kavramlarını zikretti. A'râf Sûresi 172. ayete referansla fıtratın güvence oluşturmak için yeterli olabileceğini ancak kavramın derin farklılıklara yol açabileceği endişesi sebebiyle teolojik değil, epistemolojik olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtti. Teistik bir din olan İslam'ın epistemolojik olarak temellendirilme imkânını orijinal bir argümanla savundu.

Üçüncü oturumun ilk konuşmacısı olan Prof. Dr. Mustafa Köylü “Küresel Ahlâk Projesinin İmkânı ve Sınırlılıkları Üzerine” adlı tebliğinde küresel ahlâk projesi fikrinin dünyadaki sorunların küresel nitelikli oluşundan kaynaklandığı dile getirdi. Küresel ahlâkın (a) kapsam olarak küresel nitelikli olma, (b) multidisipliner bir karakter arz etme ve (c) ahlâkın pratik boyutuna dair çözüm önerileri sunma gibi özellikleri bulunduğunu belirtti. Köylü, Hans Küng’ün altın kural olarak bilinen “kendin için istediğini kardeşin için de iste” ilkesine (a) öldürme, (b) yalan söyleme, (c) hırsızlık yapma, (d) cinsel ahlâksızlık yapma şeklinde dört emir daha ekleyerek küresel ahlâkın temel ilkelerini oluşturma yoluna gittiğini ifade etti. Köylü’ye göre İslam dininde Makâsîdü’ş-şeria olarak belirlenen dinin, canın, aklın, soyun ve malın korunması ilkelerinin küresel ahlâk projesinin içeriğini oluşturabileceğini savundu.

Doç. Dr. Ayhan Öz “Kendilik Bağlamında Erdemlilik” adlı sunumunda kendilik, kendini bilme, kendine dönme faaliyetlerinin ahlâkî krizlerle başa çıkmada nasıl bir işlevi olabileceği konusunu irdeledi. Yapılan farklı tanımlardan hareketle “kendilik” kavramının, insan davranışlarına rehberlik etme imkânı ve potansiyeli olarak anlaşıldığını ifade etti. Ahlâkın insanın kendini tanıma süreci ile başladığına dikkat çeken Öz, bu sebeple referans merkezinin kendilik şuuru, insanın kendi benliği olması gerektiğini vurguladı. “İnsan” olabilmenin ahlâklı olmakla, ahlâklılığın ise kendine dair bir idrak geliştirebilmekle mümkün olacağını belirtti.

“Erdemliliğin Öğretiminde Paradigma Değişimi: Toplum Temelli Erdemlilikten Okul Merkezli/Bireysel Erdemliliğe” adlı sunumunda Doç. Dr. Hüseyin Algur; erdem, ahlâk ve değer kavramlarının mahiyetine dair açıklamalarda bulundu. Değer öğretiminin felsefi, sosyal ve eğitimsel temellerine değinerek değer eğitimi yaklaşımlarını açıkladı. Günümüzde değer aktarımı ve değer geliştirme yaklaşımından ziyade bu ikisinin birleşiminden meydana gelen bütüncül yaklaşımın benimsendiğini ifade etti. Geçmişte bireyin öğrenmesinde daha yoğun olarak aile ve yakın çevrenin etkili olduğunu ancak zamanla değişen dünya düzeninin de etkisiyle bu görevi okulların üstlendiğini belirtti.

Akıl ve vicdan temelli değer eğitimi yaklaşımını savunan Arş. Gör. Hatice Fakioglu Bağcı “Din Temelli Erdem Anlayışı ve Eğitimi-ne Eleştirel Bir Bakış” isimli tebliğinde, antik yunandan günümüze ahlâkı akılla temellendiren düşünürlerin görüşlerini açıkladı. DKAB öğretim programları ve ders kitaplarının, bir dine mensup olmakla birlikte pratik hayatta seküler bir yaşamı tercih eden yahut bir dine mensup olmayan kimselere de hitap edebilecek tarzda revize edilmesi önerisinde bulundu.

Dördüncü oturumda “Heidegger’in Batılı Bilimsel Akıl Tasavvuruna Muhalifliği Sathında Ahlâk, Erdem ve Siyaset Meseleleri” adlı sunumunda Prof. Dr. İdiris Demirel, Heidegger’in içinde bulunduğu toplumu değiştirerek alternatif bir paradigmayı gündeme getirmesini ele aldı. 1500’lü yıllara kadar Batı düşüncesinde ahlâk, siyaset ve erdemın iç içe olduğunu ifade eden Demirel, Machiavelli ile yaşanan kırılma sonrası ahlâk ile siyasetin birbirinden ayrı alanlar olarak tasavvur edildiğini belirtti. Fenomenal alanda ortaya çıkmayan ve matematiksel olarak ifade edilemeyen şeylerin yok hükmünde sayıldığı anlayışa karşı çıkan Heidegger’in, Kant’ın numen-fenomen ayırımından hareketle Tanrı, ruh, zaman gibi numenal alana dair kavramların da bilgi nesnesi olabileceği fikrini savunduğunu ifade etti. Siyasetle ahlâk ve erdemın bağına tekrar kurmaya çalışan Heidegger’in bakış açısının iz düşümünü İslam dünyasında Fârâbî, Sezai Karakoç, Nurettin Topçu, Mustafa Kutlu, İsmet Özel gibi düşünürlerde bulabileceğimizi de ekledi.

“Bir Kavramsal Çözümleme: Akıl, İnsan, Ahlâk” adlı tebliğde Doç. Dr. Şerefettin Adsoy, insana dair her ne kadar farklı tanımlamalar yapmak mümkün olsa da onun özünü yansıtan tanımın “insan, hayvan-ı natıktır” ifadesi olduğunu belirtti. Akıl sahibi olmanın insanın ayırt edici özelliği oluşuna dikkat çeken Adsoy, onu zihne konu olan herhangi bir veriyle bütünlüğü arasında bağlantı kurarak neticeye gitmek şeklinde açıkladı. Ahlâklılığın gerçekleşebilmesi için aklın devreye sokulmasını gerekli gören Adsoy, ahlâkî alanda yapıp etmelerden ziyade aklın bu bağlantıyı nasıl kurabileceği konusuna odaklanılması gerektiğini vurguladı.

“Bilme ve Anlama Geriliminde Erdem Ahlâkının Mahiyeti ve Postmodern Çağın Bunalımlarıyla Baş Etmede Vazgeçilmez Yeri” adlı sunumunda Dr. Öğr. Üyesi Ferdi Selim, günümüzde bireylerin bilgiye ulaşma, doğrulama ve makul bulma gibi hususlardaki isteksizliğine değindi. Hakikat krizi ve dezenformasyondan kurtulmada erdem etiğinin avantajlarını a) kişinin kendi gelişimine ve mükemmelleşmesine yardım etme, (b) davranışları, düşünceleri ve güdüleri arasında sıkışmayı önleme ve (c) insanların duygularını yaşama biçimlerini değerlendirmede bütüncül bir bakış sunmayı sağlama şeklinde sıraladı.

Beşinci oturumda Doç. Dr. Mustafa Çakmak “Erdemlilik Yerleşik Bir Karakter Özelliği midir?: Eleştirel Bir Değerlendirme” adlı tebliğinde erdem ahlâkının, insanın zamanla yerleşik hale gelen karakter özellikleri sayesinde istikrarlı davranışlar ortaya çıkardığı temel tezini, sosyal psikolojideki veriler ve eleştiriler ışığında analiz etti. Eleştirileri; (a) insanda yerleşik erdemlerin varlığı tartışma konusu olabilir mi? (b) Karakter çok katmanlı bir yapıya sahip olabilir mi? (c) Çevresel şartların insanın tutum ve eylemlerine katkısı ne ölçüdedir? ve (d) erdemliliğin ortaya çıkışında süreç nasıl işler? soruları etrafında değerlendirdi. Neticede çok katmanlı bir karakter yapısına sahip olduğuna inandığı insanın, bağlam ve şartlardan etkilenmekle birlikte bütünlüklü karakter yapısına sahip olmayı başardığı takdirde erdemli bir yaşam sürebileceğine inandığını belirtti. Ayrıca sosyal psikologların elde ettiği verilerin, erdemliliği gerçekten karakterinin bir parçası haline getirebilmeyi başaran birey sayısı göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etti.

İnsan doğasının (a) sınırsız ve doyumsuz olma, (b) ödüle yönelme ve cezadan uzaklaşma, (c) saf çıkarıcı ve bencil olma gibi niteliklere sahip olduğunu belirten Doç. Dr. Seyithan Can, “İnsan Tabiatı Bağlamında Tanrısız Erdemliliğin İmkânı” başlıklı tebliğinde insan davranışında sürekliliğin kazanılmasının ancak Tanrı düşüncesi ile mümkün olacağını savundu. Can’a göre akıl, toplum yahut kural-ların bir kontrol mekanizması işlevi görmesi mümkünse de bunlar sürekliliğin kazanılmasını asla sağlayamayacaktır.

Arş. Gör. Dr. Meryem Kardeş “Deizmde Erdemli Yaşamın Temellendirilmesi” isimli sunumunda Matthew Tindal, John Toland, Antony Collins, Thomas Morgan gibi düşünürlerin görüşlerinden hareketle deizmdeki tanrı tasavvuru, vahiy düşüncesi ve ahlâk kavramına dair açıklamalarda bulundu. Ayrıca bu görüşleri İslam düşüncesindeki kelimelerin konuya dair görüşleriyle kıyaslayarak vahiy olmaksızın ahlâkın temellendirilmesinin imkânını tartıştı.

Altıncı oturumda Doç. Dr. Cenan Kuvancı “Sezai Karakoç’ta Bilgelik Erdemi” başlıklı tebliğinde Sezai Karakoç’a göre soyut bir düşüncenin yahut ülkünün uygulamaya geçebilmesi için onu uygulamaya geçirecek fedakârlık ve feragat sahibi idealist kişiler başka bir deyişle bilgelere ihtiyaç duyduğunu belirtti. Karakoç’un inançlarla düşünceler, düşüncelerle davranışlar arasında bağ kurulması gerektiği görüşünü aktaran Kuvancı, bunu başaramayan toplumların tarihi devamlılığını sürdürmeyeceğini dile getirdi. İdealin güçlü bir teorik alt yapıya sahip olmasının yanında pratikte gerçekleştirilebilir oluşunun da önemine değinen Kuvancı, güçlü teorinin doğal olarak pratiği çağıracağını da ekledi. Teoriyi hayata yansıtmayı başaran kimseler olarak peygamberler, pirlere ve şeyhleri örnek veren Kuvancı, bilgelerin özelliklerini sıralayarak sözlerini noktaladı.

Arş. Gör. İlyas Altuner “Platon ve Aristoteles’te İnsan Doğası ve Erdemlilik” adlı sunumunda hem Aristoteles hem de Platon’da ruhun üç parçalı halinin teleolojiye dayandığını ifade etti. Platon’un mutlak iyiyi ideal dünyada gördüğünü, erdemlerin de insanı ideal olandan pay sahibi yapma, ona yaklaştırma ve ulaşma fonksiyonunu icra ettiğini belirtti. Aristoteles’te ise ideal bir zorlama veya belirlenimin olmadığını, erdemlerin varlıkların özünü teşkil eden gaye şeklinde tanımlandığını aktardı.

Natüralistlerin evrim teorisini de temel alarak ahlâkî iyiyi, erdemi biyolojik iyi ve kötüye endekslediğine dikkat çeken Doç. Dr. Hasan Tanrıverdi “Erdemliliğin Kaynağının Pratik Akıldan Genlere Evrimi” adlı tebliğinde ahlâkî doğal seçilimin ürünü olarak ifade ettiklerini belirtti. Natüralistlerin genetik bilimi referans alarak her şeyi maddi olana indirgeme faaliyetinin ruhu reddetme fikrine yol açacağını söyleyen Tanrıverdi, ruhun pozitif bilimin konusu olamayacağından

dolayı bu yolla reddinin de mümkün olmadığını dile getirdi. İnsanın genlerin, birtakım biyolojik oluşumların toplamından daha fazlası olduğunu savundu.

Tanrılara benzerlik kazanarak bir an evvel bu dünyadan yükselmeyi hedef edinen Plotinus'un görüşlerinin sistemli bir erdem teorisi sunup sunmadığı konusunda ihtilaflar bulunduğunu belirten Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Aydoğan, "Plotinus'un Erdem Teorisi" adlı sunumunda onun kaçış etiğine dair açıklamalarda bulundu. Toplumsal erdemler, arınma erdemleri ve temaşa erdemlerinde bahseden Aydoğan, Plotinus'a göre bu erdemlerin insanı ölüme hazırlayacak erdemler olarak anlaşıldığını belirtti.

Sempozyumun kapanış oturumu Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir, Prof. Dr. Metin Yasa, Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran ve Prof. Dr. Recep Kaymakcan'ın sempozyuma dair genel değerlendirmeleri ve gelecek beklentilerine dair konuşmalarıyla sona erdi. Güncel ve önemli bir meseleyi gündeme getiren sempozyumun bir gelenek haline gelerek devamlılığının sağlanması ve ahlâk konusuyla özdeşleşen bir üniversite ve şehir olunması temennilerinde bulunuldu.

Sempozyumun geneline dair şu tespitlerde bulunmak mümkündür: 1. Sempozyumda, her daim önemini korumakla birlikte günümüzde en temel kriz alanlarından biri haline gelen "erdemlilik" meselesi başlıca felsefe, din, eğitim ve başka alanları ile irtibatlandırılarak etraflıca ele alındı. 2. Alanında uzman akademisyenlerin katılımıyla birbiriyle ilişkili tebliğlerin ve alternatif bakış açılarının bir arada bulunması meseleye farklı perspektiflerden bakma imkânı sundu. Ancak tebliğ sayısının çokluğu sebebiyle müzakere ve soru-cevap kısmı için ayrılan süre sınırlıydı. 3. Karşı karşıya kalınan ahlâk krizinin çözümünde atılması gereken ilk adımın ideal bir tartışma zemini bulmak olduğu tebliğlerin çoğunda özellikle vurgulandı. 4. Felsefi boyutun öne çıktığı sempozyumda; erdemliliğin kaynağı, çeşitli din, toplum ve şahsiyetlerin gözünde nasıl anlaşıldığı, yaşanan dezenformasyonun sebepleri ve çözüm önerileri tartışılmakla birlikte şahısların "ahlâklı veya erdemli olmayı" nasıl başarabileceği diğer bir deyişle pratik boyut arka planda kaldı. 5. Çoğunlukla ahlâkla irtibatlandırılarak ele alınan erdemlerin, epistemolojinin de meselesi

olduğuna dikkat çekildi. Son yüzyılda yeniden gündeme gelen erdem epistemoloji ilk kez bir sempozyumda tartışıldı. 6. Teizm ve deizmde ahlâkın temellerine değinildi ancak ateizm cephesinin göz ardı edildiği söylenebilir. Başka bir ifadeyle tanrısız ahlâkın imkânı muhalif görüşün savunusu yapılmaksızın gündeme geldi. Eğer sempozyuma erdemliliğin köklerinde dini arama çabasının beyhudeliğine inanan katılımcılar ilgi göstermiş olsaydı daha canlı tartışmaların doğması mümkün olabilirdi.

Sonuç olarak, *Uluslararası İnsan Din ve Erdemlilik Sempozyumu* erdemlilik konusunun pek çok farklı açıdan ele alındığı oldukça geniş kapsamlı bir sempozyum olarak tanımlanabilir. Benzer sempozyumların yapılmasına öncülük etmesini temenni ederiz.

